

Նահմուտ անձն և ճարտար գրիչն սե-
պուէր. զոր և աշխարհական վիճակէն
չորս օրուան մէջ բարձրացուց 'ի գահ
պատրիարքութեան Կ. Պօլսոյ, յամին
857. այս էր փոտ: Ասոր նման և ասկէ
շուտ՝ երկու տարի առաջ այլ 'ի Հայս,
Զաքարիա՝ իր արժանեաց և գիտու-
թեան համար՝ մի և նոյն օրուան մէջ
յաշխարհական վիճակէն բարձրացաւ
ինչուան 'ի ձեռնադրութիւն կաթողիկո-
սութեան Հայոց. որ և Յովհաննէս Իմաս-
տասիրէն ետև († 728) առաջին մատե-
նագիր և ժողովարար հայրապետ է: Այս
երկու զուգակցաց մէջ՝ որչափ որ Աշտ
վեհագոյն կ'երևի քան զՎասիլ անարատ
քաղաքավարութեամբ, այնպէս Զաքա-
րիա քան զփոտ. ետքինս գիտութեամբն
անհամեմատ վերագոյն էր քան զմեր
հայրապետն, իսկ խորամանկութեան
գործովքն անհամեմատ վար քան զա-
թոռն՝ յոր նստաւ բռնութեամբ. աւելի
զարմանալին է՝ որ փոտ ջանաց Հայոց և
Յունաց եկեղեցւոյն միութիւնը հաս-
տատել ուղղափառապէս, յետոյ իր ե-
կեղեցին զատեց ընդհանրական եկե-
ղեցւոյ միութենէն: Յայտնի են բազմաց
իր գործքերն, զոր չի կրցաւ առաջ տա-
նիլ Վասիլի ատեն, որ 'ի Թագաւորելն՝
վաճառեց զնա յաթոռոյ և դարձուց զՍ.
Իգնատիոս. բայց երբ սա վախճանեցաւ
(878), փոտ խորամանկութեամբ շա-
հեցաւ զսիրտ Վասիլի. որ թերևս իր ըս-
պանութեամբ 'ի կայսրութիւն ելնե-
լուն վրայ միշտ վախնալով, կ'ուզէր ե-
ւել քան զեւել համոզել ժողովուրդը իր
օրինաւոր ըլլալուն, մանաւանդ իբրև
Արշակունի ցեղին սերունդ: Այս տկար
կողմը գիտնալով փոտ՝ հին յունարէն
ձեռագրի մը մէջ քովէն պատմութիւն
մը հնարեց և գրեց հին ձեռով հին մա-
գաղաթի վրայ, գուշակելով 'ի նմա թէ
Արշակունեաց ցեղէն թագաւոր մը պի-
տի գայ այս ատեն, այս անուն, և այս
բաներս պիտի ընէ, զոր արդէն ըրած
էր Վասիլ. գիրքն այլ անոր գրատան
մէջ մտուց՝ իր մէկ համախոհին ձեռ-
քով, որ և զայն կարդալու և մեկնելու
համար՝ փոտէն յարմար մարդ չի գտ-

նուիրն հաւատացուց: Դարձաւ փոտ
յաքսորանքէն, կարգաց իր մարգարէու-
թիւնը, ինքն իրեն մեկնիչ ըլլալով, ի-
մացուց որ այն գրուածը բոլորովին
յարմար էր Վասիլի, ինքն էր գուշա-
կեալ Արշակունին՝ Հայոց թագաւորաց
ցեղէն, որք պայազատելու ատեն՝ թագը
կ'առնուին Բագրատունեաց նահապե-
տէն. Վասիլ այլ գոհութեամբ կատա-
րեց այս բանս, ինչպէս յետոյ տեսնենք.
և փոտ նորէն նստաւ յաթոռ հայրապե-
տութեան, ինչուան որ մեռաւ Վասիլ.
բայց որդին՝ Լևոն Իմաստասէր՝ մէկէն
ձգեց զփոտ յաթոռոյն, և պսորեց Հայ-
ոց վանք մը, ուր և մեռաւ (894):

Շարունակի

Հ. Գ. Վ. Ա.

Քաղաքական միաբանութիւնք:

Մարդուս բնական վիճակն է ընկե-
րութիւն, և ոչ թէ առանձնութիւն ըստ
կարծեաց ոմանց. վասն զի մարդս ըն-
կերութեան մէջ կը ծնանի ու կ'ապրի,
և իր բովանդակ էութիւնը՝ ինչպէս նաև
մտաւորական կեանքը՝ ենթակայ է 'ի
բնէ ընկերական հանդամանաց ազդե-
ցութեան:

Շնչաւոր արարածոց մէջ մարդս 'ի
ծննդեան ամենէն սկսելու է և իր կարօ-
տութիւնն հոգալու անկարող: Բաւա-
կան ժամանակ անզօր է ինքզինքը
պաշտպանելու և խնամելու, և բովան-
դակ իր ապագայն ծնողացը սիրալիր
խնամոցը վրայ հաստատուած է. որով
ընտանեկան զգացմունքը յարգունս հա-
սեալ մարդուն վրայ՝ բնական դուռն է
քաղաքական ընկերութեանց:

Իսկ որովհետև անկարելի է մարդ-
կային ընկերութիւն մը ենթադրել ա-
ռանց ենթադրելու անոր առանձինն
անդամոց յարաբերութիւնն իրարու
հետ և բովանդակ ընկերութեան մար-

մնոյն հետ, առանց ենթադրելու միանգամայն կազմութիւն մը ձև մը այս յարաբերութեանց մէջ. ուրեմն ընկերական վիճակի և վարչութեան գաղափարը անխզելի և անբաժանելի կերպով միացեալ է 'ի ներքուստ մարդկութեան հետ: Ուրեմն ընդունելի չէ անոնց դատաստանը որ ընկերական միաւորութիւնները իբրև մտացածին դիւտ մը կը սեպեն, և իբրև հետեանք զիպուածական միութեան և դաշնագրութեան՝ 'ի սկզբանէ և 'ի բնէ առանձնակեաց անձանց մէջ:

Յայտնի է թէ նախ քան ինքնապէս եղաւ մարդկանց իրարու մէջ ունեցած յարաբերութեանցը առաջին ձև տուողը: Ազգատոհմ մը իր հօրը կառավարութեանը տակ հետզհետէ ցեղ ցեղ կ'աճի, որոնց վրայ գլուխ կան ծեր մը, նահապետ մը, և իրեն կը հնազանդին ընտանեաց այլ և այլ հայրերը, որոնց իւրաքանչիւրը կը կառավարէ և կը հրամայէ իր սահմանին մէջ. ահաւասիկ նահապետական ցեղի (tribù) կամ կենաց բովանդակ նկարագիրը, զոր պէտք է իբրև մարդկութեան մանկութեան դարը սեպել, որ նախ և առաջ պատմութեան նախագաւթիթին մէջ առջնիս կ'ելլէ:

Քաղաքական ընկերութիւնը և վարչութեան գաղափարը բուն Ասիոյ և հիւսիսային Ափրիկոյ աստուածապետական տեսչութեամբը (teocrazia) կը սկսին, ուր որ բնականապէս աւելի խոնուած էին մարդիկ, և ժողովուրդը կարգէ զուրա շատնալով՝ ամէնքը չէին կրնար թափառական կեանք անցընել. կամ թէ ան տեղերուն գեղեցկութիւնն ու արդաստանութիւնը կը հրաւիրէին ըզմարդիկ իրենց բնակութիւնն հոն տեղուանք հաստատելու, և կամ այլ և այլ ցեղեր ուրիշ ցեղերէ յաղթուելով ու հալածուելով այնպիսի տեղեր կու գային կը հաստատուէին, որ յարձակող թափառական ցեղերու գծուարամատոյց էին:

Երկրին կերպարանքը մեծ ազդեցութիւն ունէր մարդու վիճակին և զար-

գացմանը վրայ: Գաւառաց և հովտաց ջրաբաշխական բաժանմունքը ամենամեծ ազդեցութիւն ունեցող հանգամանքներէն մէկն է, և գետերն մարդկանց միութեանը կապն են, այն կենդանացուցիչ տարերքով, յորում են գոգցես ապագային բողբոջները: Այսպէս ահա Եգիպտացուց հին և զարգացեալ ազգն՝ ունէր Նեղոսին հարուստ ու օգտակար հոսանքը, և Բաբելոնիք՝ Եփրատինը. ինչպէս նաև Փիւնիկեցուց համար ալ մեծ շահ էր ծովուն մօտ ըլլալնին. նաև Հնդկաստանի ու Զինաստանի բեղնաւոր և յորդութեամբ առու գուած երկիրներն ալ կ'օգնէին այս ազգերուն զարգացմանը:

Կ'երևնայ թէ յետ ջրհեղեղին նախկին բնակատեղիք ժողովրդոց և զարգացման էին 'ի ստորև Եփրատայ և Տիգրիսի եղած երկիրները, այսինքն այն ընդարձակածաւալ հովտին ամենէն աւելի բարձր մասնն և սահմանակից սահարայութիւնը: Առաջին օրինակ է քաղաքական միութեան Սենաարայ երկիրն իր աշտարակովը, և Բաբելոնի հին ինքնակալութիւնը. և Բաբելոն քաղաքը Քրիստոսի թուականէն քսանութեկու դար առաջ մարդկան բնակութեան առաջին հաստատուն կայանքն էր, ուսկից Գուշի ցեղը կ'երթար մարդ և անասուն որսալու, և կը բերէր իւր պարըսպացը ներքև կը մուծանէր զանոնք:

Ասորա – բաբելական ինքնակալութիւնը, որուն վրայօք կը խօսին Ս. Գիրք, առաջինն է քաղաքական միաւորութեանց պատմութեան մէջ. և կը սկսի Ներքովթէն և կը վերջանայ Սարգանաբային սպաննուելովը, և կը բաժնուի Ասորեստանեայց, Բաբելացուց և Մարաց իրեք պետութեանց մէջ, եօթն ու կէս դար յառաջ քան զՔրիստոս. անոնք ալ Պարսից նոր իշխանութեամբը կ'ընկճուին ու կը թաղուին ամէնքն ալ այն մեծատարած ինքնակալութեան մէջ, որ Կիւրոսի սակաւագիւտ ճրիւքն ու կատարելութեամբը ծնաւ վեցերորդ դարուն առաջին կէսին մէջ:

Բայց այս ինքնակալութիւնն և ևս

ընդարձակուելով կիրոսի անմիջական յաջորդներուն ժամանակ, և յետոյ տրկարանալով այնպիսի թագաւորաց կառավարութեան ատեն՝ որոնք զժրադարար հեռացեալ էին իրենց նախնեաց առաքինութենէն, չկրցաւ դէմ դնել Մեծին Աղեքսանդրի ահեղ հարուածոյն: Խեղճ Դարեհ Գ., քաջասիրտն և ազնուասիրտ՝ ընկճուեցաւ, օգնութիւն չկարենալով գտնել թոյլ զօրքերէն, և իր հետը դադրեցաւ ասիական հին ինքնակալութեանց վերջինը, որ կը պարունակէր յինքեան Ասիոյ հնոց ծանօթ եղող ամենայն մասը:

Աղեքսանդրի ինքնակալութիւնն ալ՝ որ առաջին եւրոպական պետութիւնն է, զինքը հիմնողին կարճ կեանքէն աւելի չտեսց, և իրմէ ձեռացան Պարթեւաց, Ասորոց և Եգիպտացոց պետութիւնները, որոնցմէ երկու վերջինները Հռովմայեցոց կառավարութեան տակ ինկան:

Խտալիոյ գեղեցիկ գաւառները կլիմային անուշութեամբն և երկրին բեղնաւորութեամբը և ծովեզերաց ընդարձակ տարածութեամբն, յորս նաւարկելը դիւրին էր, ամենահին ժամանակներէ ի վեր, ոչինչ ընդհատ քան զՅունաստան, հզօր հրապոյրք մ'եղան գալթականութեանց ժողովրդոց: Հոս Տիրերիսի գետափանցը վրայ և աղբիւրէն քիչ հեռու, կը կանգնուէր 753ին խեղճ ու անշուք քաղաք մը, որ աննման փառաց և թշուառութեանց սահմանեալ էր: Իր խոնարհ բունէն՝ Հռովմայ արծիւն կը սաւառնէր գրեթէ յայն ամենայն աշխարհ՝ որ ծանօթ էին հընոց. և հռոմէական ինքնակալութիւնը վերջինն եղաւ հին դարուն, մանաւանդ թէ ինքն եղաւ սրտաճառ մեզի նոր դարն անցնելու: Երկու բաժնուելով՝ արևմտեանն ինկաւ հիւսիսային արշաւանաց ուժոյն տակ, երբ արևելեանն գեռ գրեթէ 10 դար կը դիմանար:

Երբ Մահմէտի յաջորդները նոր կրօնքով կը տարածէին իրենց իշխանութիւնը հին աշխարհքին մեծ մասին մէջ, կարծես թէ Եւրոպա խոնարհեցաւ

Ասիոյ քաղաքական առաւելութեանցն առջև: Պաղտատ և Քորտովա քաղաքներուն մէջ կը ծաղկէին արուեստը, գիտութիւնը և գրականութիւն. և Արաբացիք իրենց քաղաքականութեանն անկորուստ հետքերը կը թողուն:

Ութերորդ դարուն վերջերը Արևմտեան կայսրութիւնը նորէն կանգնուեցաւ Մեծին կարողութիւնով: Ան առնէ իրեք մեծագոյր իշխանութիւնք կային. Ֆրանկաց պետութիւնը, Արևելեան հռոմէական կայսրութիւնը, և Խալիֆայից իշխանութիւնը:

Դիտելու արժանի է նաև որ Միջին Ասիոյ տեղ տեղ չոր, տեղ տեղ ալ կանաչազարդ ընդարձակածաւալ դաշտերուն մէջ, ուսկից եկան այն ժողովուրդքն որ առաջին ուժերնին արշաւանաց տուին և կործանեցին հռոմէական պետութիւնը, ծագեցաւ դարձեալ երեքտասներորդ դարուն սկիզբները լայնասփիւռ պետութիւն մը, որ Խալիֆայից իշխանութեանը վերջին հարուածն եղաւ: Այն անթիւ թափառական հովուաց ցեղերէն՝ որ շարժական հիւղերով կը բնակէին խորին առանձնութեան մէջ, այն ձիաւորեալ ազգերէն երան ճինկիզխան, Քուպրիսխան և Լէնկթիմուր, որոնք իբրև կայծակն պատերազմի աւերեցին և ընկճեցին հին աշխարհքին մեծ մասը:

Մահմէտականութիւնը գրեթէ մօտ կ'երևար իր վախճանին, բայց Մոնկոլաց պետութեան դուրս յարձակմամբը, Տաճիկք նորէն երկրակալութիւն ընել սկսան: Փոքր Ասիոյ ծովեզերքէն անցան յԵւրոպա և կանգնեցին իրենց դրօշները Բիւզանդիոյ աշտարակաց վրայ:...

Միջին դարու մեծ պետութեանց մէջ վերջինը, մանաւանդ թէ անիկայ որ կը կնքէ նոյն չրջանը՝ է կարողոս հինգերորդինը, որ Հապսպուրկի տան իշխանութիւնը շատ տարածեց Եւրոպայի մէջ, և երկու Ամերիկայից գաւառներուն մէջ, որոնց այլ և այլ մասանց գիւտին ետեւէ կ'ըլլային Գոլոմպոսի հետևողքը:...

Այս մը տալով արդի պետութեանց վրայ ալ, կը տեսնենք որ այլ և այլ ժողովուրդք երկրի՝ զանազան խումբեր ձևացած են, զոր ըստ երևելի աշխարհագրիտի մը կրնանք ըսել դրոշմաբանաց։ Այս դրոշմաբանաց ծագման սկզբնապատճառն է ժողովրդոց կրօնական զգացմունքը. որով միոյն միւսէն ունեցած տարբերութիւնը կը կայանայ միայն այլ և այլ կերպով ճանչնալուն և պաշտելուն մէջ զէն գերագոյն. և որովհետեւ այս զգացմունքներս մէկ կողմանէ արգասիք են մտաւորական զարգացման, և միւս կողմանէ ոյժ մը կանոնաւորիչ բարոյական հանգամանաց, ուրեմն հետեւեալ տէրութեանց այս զանազան դրոշմաբանութիւնները յայտնի նշան են այլ և այլ աստիճանի քաղաքականութեան։

Այս նախնական դրոշմաբանութիւնքն՝ որով երկրիս ժողովուրդը կը բաժնուի, են քրիստոնէութիւն, Մահմէտականութիւն և Պուտտեան դրոշմաբանութիւն։

Քրիստոնէական պետութեանց դրոշմաբանութիւն մէջ կը բովանդակուին ամենայն պետութիւնք Եւրոպայի, բաց 'ի միոյն. ինչպէս նաեւ Նոր աշխարհքին տէրութիւններն ալ. ուստի երկու կը բաժնուի՝ եւրոպական և ամերիկեան, և վերջինը առաջնոյն պարտական է իրեն ծագումնը։

Ուղիւնոսը կը զատէ մի և նոյն դրոշմաբան այս երկու բաժանմունքը, որոնք անձուկ կապերով միացեալ են և կը յառաջադիմեն նոյն բարոյականի ճամբով և մտաւորական զարգացմամբ. թէպէտ այս բաժանմանց առանձնական անդամներուն զարգացման չափը այլ և այլ է։

Եւրոպական պետութեանց բաժանմունքը աշխարհքիս ուրիշ կողմերն ալ տարածուած է, նոյն իսկ Ամերիկայի երկու մասին մէջ, որով Նոր աշխարհքին պետութեանց հետ բաց 'ի սկզբանց հաղորդակցութեան, նիւթական հաղորդակցութիւն մ'ալ կայ։

Մահմէտականութեան դրոշմաբանութիւն մէջ կը բովանդակուին արեւմտեան Ա-

սիոյ պետութիւնները և հիւսիսային Աֆրիկէի քաղաքական միաբանութիւնները. ասոնցմէ մէկը մայրաքաղաքովն և երկրին մէկ մասովն Եւրոպայի կը վերաբերի (Օսմանեան պետութիւն)։ Ասիկայ ալ ուրեմն մէկտեղ առնելով, որ նոյն դրոշմաբան ունեցող պետութեանց մէջ ամենէն զօրաւորն է, իրենց ազդեցութիւնը Եւրոպայի մէջ Ադրիականին եզերքներէն սկսեալ կը տարածուի ինչուան Երկնային կայսրութիւնն և Հիմալայա լեռները՝ Արեւելեան Ասիոյ մէջ։

Կրնանք նաեւ զասոնք ալ երկու բաժնել՝ Եւրոպ-Ասիական և Աֆրիկեան, միացեալ միով յօդիւք կրօնի. բայց մտաց ամենէն ազնուական նշաններուն մէջ քրիստոնէայ տէրութիւններէն շատ ստորին են. թէպէտ միջին դարու մէջ այս դրոշմաբան ունեցող պետութիւնք շատ բարգաւաճեցին բաւական ժամանակ 'ի քաղաքականութեան։

Պուտտեան դրոշմաբանութիւնն ունեցող պետութիւններն են 'ի ներքին և յարեւելեան Ասիա, և հարաւային Ասիոյ մէկ մասին մէջ։ Այս պետութեանց բարոյական և մտաւորական վիճակը առհասարակ շատ ստորին է քան զքրիստոնէայ պետութեանցը, և նաեւ քան զմահմէտական պետութեանց։ Բայց եւրոպական քաղաքականութիւնն ու գաղափարներն ամենայն կողմանէ կ'ընկճեն զիրենք, և թերեւ շատ հեռու չէ այն ժամանակը որ այս պետութիւններն ալ՝ որոնք անսահման երկիրներու մէջ տարածուած են, գան պիտի միանան անձուկ զօգիւ ընդ եւրոպական և քրիստոնէական աշխարհի զարգացման։

Բաց 'ի նախասացեալ երեք դրոշմաբաններէն կը գտնուին այլ և այլ ժողովրդ վայրենի և բարբարոս ժողովրդոց յԱֆրիկէ, մանաւանդ յՈւղիւնիս, և այլ և այլ նկատմամբ նաեւ յԱմերիկա։ Բայց ասոնք ամենէն ազդեցութիւն չունին մարդկութեան վիճակին վրայ, և շատ հեռի են այն փոփոխակի ազդեցութիւններէն և այն մեծամեծ նշաններէն՝ որով անուանի են վերոյիշեալ ժողովուրդները։

Պէտք է գիտնալ նաեւ որ քրիստոնէայ ազգաց դրութիւնը յերկուս բաժանեալ՝ այսինքն եւրոպական և ամերիկեան, զեռ աւելի մանրամասն բաժանմունքներ կը ձևացնէ քաղաքական մարմնոց՝ յորոց կը կազմուի, եթէ մտածենք անոնց այլ և այլ ազգութիւնները. ինչպէս են սլաւեան, գերմանական, յունա-լատինական և թաթարական ցեղերը եւրոպայի մէջ, յորս կրնան բաժնուիլ ամենայն տէրութիւնք եւրոպիոյ. գերմանական և յունա-լատինական ցեղերը նաեւ Ամերիկայի երկու մասին մէջ ալ կան:

Քաղաքական այլ և այլ հանգամանաց պատճառաւ հարկ կ'ըլլայ այս դասաւորութիւններն ալ զանազանել. նախ յատկապէս Պետոռքիւն կամ Գերագոյն պետոռքիւն ըստածները, որ նաեւ Տէրութիւնք ալ կ'ըսուին. ասոնք կառավարութեան մէջ ինչ ձևի մէջ ալ ըլլան չեն ճանչնար ամենեւին օտար իշխանութիւն մը իրենց իրաւունքը բանեցընելուն մէջ. երկրորդ կէս ինքնիշխան Տէրոռքիւններ, որոնց գերագոյն իշխանութիւնը աւելի կամ նուազ կերպով չափաւորուած է իրենց իրաւունքները բանեցընելուն մէջ, երբեմն հարկատու ըլլալով, երբեմն հպատակ, և երբեմն ալ մէկ տէրութեան կամ այլ և այլ տէրութեանց պաշտպանութեանը տակ գտնուելով: Առջի դասաւորութեան մէջ են Անգղիական միապետութիւնը, և այլն. Գաղղիական, Ռուսիոյ և Աւստրիական կայսրութիւնները, և այլն. Սարտենիոյ և Շուեթի թագաւորութիւնները, և այլն. Մեխիգոյի և Չիլիի հասարակապետութիւնները, և այլն: Երկրորդին կը վերաբերին Սերվիայի և Վալաքիոյ իշխանութիւնները, և այլն. Դունուգի կառավարութիւնը, և այլն. Յունիական կղզեաց հասարակապետութիւնը, և այլն, և այլն:

Շատ կերպ կառավարութիւն կայ. Գերագոյն իշխանութեան՝ քաղաքական ընկերութեան բոլոր անդամներուն ձեռքն ըլլալէն սկսեալ, ինչուան բոլորովին մէկու մը ձեռք անցնիլը կամ գտնուիլը:

Միապետական կառավարոռքիւն կ'ըսուի երբ անոր գերագոյն իշխանութիւնը մէկու մը յանձնուած է, ունեցած աստիճանն ինչ ալ ըլլայ. երբ ինքը մասնաւոր օրինաց տակ չէ, և կըրնայ ըստ իւր կամաց կարգաւորութիւններ ընել իր հպատակացը ազատութեանը, ստացուածոցն և կենացը վրայ, ան ատեն կառավարութիւնը կ'ըսուի ինքնիշխան (despotico). այսպէս են Ասիոյ, Ափրիկէի և Ովկիանիայի կառավարութիւնները: Բացարձակ միապետոռքիւն կ'ըսուի այն ամենայն կառավարութիւն՝ որուն գլխաւորը իրաւունք ունի օրէնք դնելու ըստ իւր կամացը, առանց օրինադրութիւն (istituzione) մը իր իշխանութիւնը չափաւորելու: Վերջապէս սահմանադրական միապետոռքիւն կը կոչուի կառավարութիւն երբ գլխաւորը չկրնար օրէնք դնել առանց ազգին գլխաւոր ներկայացրնողներուն գործակցութեանը: Այս առանձնաշնորհութիւնն ունեցող անձինքը կը կազմեն այն ժողովներն որ կ'ըսուին Ազգային ժողով՝ Շուեթի մէջ, Խորհրդարան՝ Անգղիոյ մէջ, և այլն:

Հասարակապետական կառավարոռքիւնն է երբ գերագոյն իշխանութիւնը միայն գլխաւոր քաղաքացեաց ձեռքն է, կամ ազգին ամենայն անհատին ձեռքը: Առջի կերպին մէջ կ'ըսուի սզնոռքապետական, երկրորդին մէջ ռաւկապետական:

Շատ անգամ նաեւ սեպհականութեան իրաւունք (proprietà) պատճառեալ ստորակարգութիւն (subordinamento) մը կ'ըլլայ իշխանութեանց և դասակարգութիւն մը հպատակութեան մէջ: Ժառանգական գերագահութիւն մը կը հաստատուի այլ և այլ պայմաններով շնորհուած կալուածներու տէրերուն վրայ: Անանկ որ աս դրութեամբս ատենօք կալուածապետի մը իշխանութիւնը շատ անգամ աւելի մեծ էր այն կալուածատէրերուն վրայ, որոնք իրենց ստացուածքը իր մէկ կամ իրեն նախնեացմէ ընդունած էին, քան թէ նոյն իսկ տէրութեան

գլխավորին իշխանութիւնը. աս դրութիւնս կ'ըսուի կայսրաճապետական կառավարութիւն, որ միջին դարու մէջ գրեթէ բոլոր Եւրոպայի կառավարութիւնն էր, և զեռ քանի մը տեղ կը գտնուի. ասով կը կառավարուին ամենայն անբաղաճականացեալ ժողովուրդք և Ովկիանիայի վայրենի ժողովուրդները, ինչպէս նաև Ամերիկէիներն ու Ասիայիները:

Այս ամէն յիշատակած պետութիւնն իս ըստ իրենց տէրութեանն, ըստ կառավարութեան կերպին և ըստ անուան իրենց գլխոյն, կ'ըսուին կայսրութիւն, միապետութիւն, քաղաշրջութիւն, մեծ դքսութիւն, դքսութիւն, իշխանութիւն, կոմսութիւն, լանդկրաւթութիւն, իսկոմսութիւն, իմամութիւն, շէրիֆութիւն, հասարակապետութիւն, դաշնակցութիւն, և այլն, և այլն:

Վերջիններուն նկատմամբ պէտք է գիտնալ որ հասարակապետութիւնն այլ և այլ անուններ ունի. ինչպէս նահանգ, վիճակ, ազատ քաղաք, և այլն:

Դաշնակցութեան դրոշմները միութիւն մ'է այլ և այլ անկախ նահանգաց

իրենցմէ ընտրուած գերագոյն գլխոյ մը տակ, որ աւելի կամ նուազ իշխանութիւն ունի հասարակաց կարգը պահելու և արտաքին թշնամեաց դէմ պաշտպանելու զիրենք:

Դաշնակցութեան դրութեան մէջ հարկ է զանազանել Դաշնաշրջալ Տէրութիւնը (Stato federale) և Տէրութեանց դաշնակցութիւնը (Confederazione di Stati). Միացեալ նահանգները հիւս. Ամերիկոյ մէջ թերևս առաջին կերպին օրինակն են, որուն նմանութեամբ ձևացան Ռիոյ տէ լա Բլադայի և Ամերիկոյ այլ և այլ դաշնակցութիւնները: Պէտք է այս կարգիս մէջ սեպել նաև Զուիցերիոյ դաշնակցութիւնն ալ, որուն ժազումը հին է: Գերմանական դաշնակցութիւնն երկրորդ տեսակին օրինակն է, այսինքն Տէրութեանց Դաշնակցութիւնն ըսուածին. այս երկու տեսակ Դաշնակցութիւններն կազմող զանազան մասերը շատ այլ և այլ կերպ կառավարութիւն կրնան ունենալ:

ԵՒԴԻՆԵՈՍ ՊԱԼՊԻ

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Գ Ե Ղ Օ Ն Ք

Յօդ եւ 'ի ջուր եւ ընդ երկիր զեղու սեր.
ԲԵՐԻՍՏՐԳԱ

Հովիւ մի

Ո՛վ դու պարարտ հօտի խաշանցդ հովուուհի,
Եթէ այսրէն ըստ գիպուածոյ ինչ տեսեր
Զանցս ընթացից փախուցելոյ երբնջի:

Իբր ըզմաշեալ լուսնի բերէ ըզպատկեր
Ուլանըն գեղ, իսկ դոյն մորթոյն ըսպիտակ,
Բայց ունելով լոկ թոյրաթուխ նիշ յազդեր: